

VESZTRÓCZY ZSOLT

EGY ELFELEJTETT KÍSÉRLET

EGY DEÁK-PÁRTI KEZDEMÉNYEZÉS A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY
REALIZÁLÁSÁRA, 1872–1873

A szlovák történettudomány és közvélemény mindmáig a legnagyobb nemzeti sérelmeik között tartja számon a dualizmus kori magyar kormányok iskolapolitikáját. Ennek az ellenszenvnek az egyik rendkívül fontos oka éppen az a tény, hogy a magyar kormányok a nemzetiségi törvény előírásainak megvalósítására kísérletet sem tettek, így a korszakban nem jöhettek létre az előírt szlovák tannyelvű oktatási intézmények közép- és felső szinten. Ugyanakkor teljesen elsikkad az a tény, hogy 1872 őszén mégiscsak sor került egy ilyen akcióra, amikor kormánypárti képviselők szlovák tannyelvű állami gimnáziumok felállítását kezdeményezték az „új szlovák iskola” nevű politikai irányzattal együttműködve. Bár ezt az akciót még maga Deák Ferenc is felkarolta, az összefogás mindezek ellenére is kifulladásra jutott 1873 februárjára. Írásomban ezt a történész szakma által is alig-alig ismert iskolapolitikai kezdeményezést és a korabeli reakciókat kívánom bemutatni a korabeli magyar sajtó alapján.¹

A szlovák politikai önszerveződés és az új szlovák iskola

Ez a kezdeményezés az új szlovák iskola nevű politikai irányzattól indult ki. Ez az 1870-es évek elején a szlovák nemzeti mozgalomnak azt a szárnyát jelentette, amely céljaik elérését a magyarokkal való együttműködéstől várta. Ez az irányzat az 1861-es turócszentmártoni gyűlést követően jött létre. A szlovák nemzeti mozgalom képviselői akkor fogadták el a *Memorandum*nak is nevezett programjukat, amely Felső-Magyarországon egy önálló nemzetiségi kerület, az Okolie elérését tűzte ki célul, melynek hivatalos nyelve a szlovák. Kérelmüket először a pesti országgyűléshez, majd annak feloszlása után az uralkodóhoz, Ferenc Józsefhez nyújtották be, de ő sem teljesítette az abban foglaltakat. Mindez polarizálta a szlovák politikai életet, és a két irányzat közötti választóvonalat a területi autonómia gondolatának elfogadása és a Béccsel való együttműködés kérdése jelentette.²

¹ Az új szlovák iskola történetét feldolgozó monográfia szerzője, Bohuš Kostický például meg sem említi ezt az eseményt.

² *Lexikon slovenských dejín*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1997, 264–265. p.

Az új szlovák iskolának nevezett irányzat vezetői jórészt Pesten éltek, és a fővárosban működő *Slovenské noviny* című lap köré tömörültek (Ján Nepomuk Bobula, Ján Palárik, Ján Uhlarik, Ján Mallý, Jozef Pozdech, Jozef Zarzetsky stb.). Mivel ők a magyarokkal kívántak megegyezni, helytelenítették az 1861-es bécsi deputáció kiküldését. Síkra szálltak az ország területi integritása mellett, és elutasították az Okolie követelését is. A megoldást a nemzetiségi törvény gyakorlati alkalmazásától várták, ezért annak elfogadását üdvözölték. Ezen irányzat 1875-ig létezett, míg a szlovák gimnáziumok és a Matica slovenská megszüntetése teljesen el nem lehetetlenítette.³

Velük szemben állt a régi szlovák iskolának vagy a memorandistának nevezett irányzat, melynek képviselői az 1860-as években a *Pešťbudínské vedomosti* című lap köré tömörültek (például Ján Francisci, Viliam Pauliny-Tóth, Štefan Marko Daxner, Martin Čulen, Jozef Miloslav Hurban, Mikuláš Štefan Ferienčík). Politikai pályafutásuk még a reformkorban kezdődött, majd osztrák oldalon részt vettek a szabadságharc elleni küzdelemben, a Bach-rendszer idején pedig hivatali tisztségeket töltöttek be. Ez a politikai múlt meglehetősen komoly tehertételt jelentett a számukra, és rendkívüli mértékben megnehezítette a liberális magyar politikai elit felé történő nyitást. Ráadásul változatlanul a *Memorandum*ban foglaltak elérését tekintették elsődleges céljuknak, így a nemzetiségi törvényt elutasították. Az 1860-as évek végén a régi szlovák iskola vezérkara Pestről a nemzeti szempontból sokkal jobb háttért nyújtó Turócszentmártonba költözött át, ahol egy új politikai formációt alakítottak, a Szlovák Nemzeti Pártot. Ennek elnökévé Viliam Pauliny-Tóthot választották meg, lapjuk pedig az 1870-től megjelenő *Národne noviny* lett.⁴

A nemzetiségi törvény és az érdekérvényesítés lehetőségei

A nemzetiségek jogait a magyar országgyűlés 1868-ban külön törvénnyel rendezte. Ez politikai értelemben nem tekintette a nemzetiségeket közösségeknek, csak az egységes magyar politikai nemzet részeinek, etnikai hovatartozásuktól függetlenül. Viszont a korabeli nyugat-európai gyakorlattal ellentétben nem vonta kétségbe a létüket, az állampolgári jogegyenlőség alapján pedig azonos jogokat biztosított a számukra. Európai mércével mérve pedig valóban jelentős nyelvhasználati jogokat biztosítottak nekik az oktatásügy, a közművelődés, az egyházi élet és a helyi szintű közigazgatás terén.

³ LIPTÁK, Lubomír (zost.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*, Archa, Bratislava, 1992, 49–51. p.

⁴ A szervezetre általában a „nemzeti párt” vagy a „mi pártunk” kifejezéseket használták már az 1860-as évek eleje óta, az új név pedig csak 1878 után lett hivatalos. PODRIMAVSKÝ, Milan: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*, VEDA, Bratislava, 1983, 49–52. és 62–64. p.

A nemzetiségek számára azonban a dualizmus kezdeti időszakában mindez kevés volt. Ők elutasították az egy politikai nemzet elvét, politikai értelemben kollektívumnak tekintették magukat, céljuk pedig az autonóm, nemzetiségi tartományok létrehozása volt. Ennek megfelelően már a nemzetiségi törvény parlamenti vitájakor egy alternatív javaslatot terjesztettek be, mely szerint a „történeti országos népségek”, a magyar, a román, a szerb, a szlovák, a ruszin és a német „egyenjogú országos nemzeteknek ismertetnek el, a melyek számára a nemzetiség és a nyelv politikai egyenjogúsága az állam területi épségének és politikai egységének korlátai között alaptörvényileg biztosítottak”.⁵ A javaslatot magyar részről természetesen elutasították, így a nemzetiségi képviselők tiltakozásul ki is vonultak a képviselőházból betérésük elutasítását követően.

A hivatalos magyar álláspont kialakításában az is közrejátszott, hogy az ország nemzetiségi alapon történő föderalizálásában sokan az ország területi integritásának veszélyeztetését és a felbomlás lehetőségét látták, ahogy ezt a vitában például Kvassay László vagy Madocsányi Pál nyíltan ki is mondta.⁶ Ez az ellentét feloldhatatlannak bizonyult, és mint a nemzetiségekkel szemben használt politikai érv a korszak végéig fennmaradt.⁷ Ugyanakkor ez az elgondolás nem volt teljesen légből kapott, hiszen románok vagy szerbek esetében az anyaország a határ mentén helyezkedett el, ami komoly vonzerőt és támogatást jelentett a számukra, főként az előbbieknél.⁸

A középfokú oktatás ügyét a nemzetiségi törvény 17. §-a rendezte. Ez kimondta a nem magyarok anyanyelven történő oktatásának elvét, a magyar állam számára pedig előírta, hogy „köteles [...] az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik”.⁹ Ugyanakkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalta az állami gimnáziumok oktatási nyelvének meghatározását, Eötvös József pedig éppen ennek alapján szüntette meg a provizórium alatt kialakult nyelvi kavalkádot és nyilvánította magyar anyanyelvűvé ezeket a tanintézeteket, bár a nemzetiségi segédnyelv több helyen változatlanul fenn-

⁵ KEMÉNY G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1892*, I., Tankönyvkiadó, Budapest, 1954, 8. p.

⁶ SCHLETT István: *A magyar politikai gondolkodás története Magyarországon*, Századvég, Budapest, 2010, 540–554. p.

⁷ *Uo.*, 534–536. p.

⁸ E két nemzetiséget Jászi is a „valódi irredenták” jelzővel illette. L.: JÁSZI Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*, Gondolat, Budapest, 1983, 497–502. és 507–512. p.

⁹ *Magyar törvénytár, 1836–1868. évi törvénycikkek*, Franklin Társulat, Budapest, 1896, 492–493. p.

maradt.¹⁰ Az állam által fenntartott középfokú tanintézetekben folyó anyanyelvi oktatásról a 18. § intézkedett, mely szerint az „azon a területen létező, vagy felállítandó állami közép- és felsőtanodákban, amelyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv s irodalom tanszékek állítandók”, ami éppen szlovák viszonylatban a reformkor egyik komoly ütközési pontjának számított.¹¹ A törvény különösen széles lehetőségeket biztosított az iskolaalapításra, 26. §-a szerint „bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak éppen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejükkel, vagy társulás útján alsó-, közép és felsőtanodákat felállíttatni”, melyek „a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett – az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak”. A tanintézetek oktatási nyelvének meghatározására is gyakorlatilag korlátlan lehetőség volt, hiszen a törvény ugyanezen paragrafusa szerint a „magánintézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg”.¹²

Bár mindez komoly lehetőséget jelentett a nemzetiségek számára, mégsem hozták meg a kívánt eredményeket. A buktatót ugyanis a végrehajtás jelentette, ami a kormány akaratától függött, Tisza István második miniszterelnökségétől eltekintve pedig ilyen irányú kísérletre a korszak végéig nem került sor. Deák ugyan a nemzetiségi törvénynek megfelelően támogatott bizonyos dolgokat a dualista időszak kezdetén, de egészségi állapotának romlása miatt 1873-tól egyre kevesebbet vett részt a közéletben, így ő sem tudott fellépni fékezőleg. Ráadásul, a birodalom osztrák részeivel ellentétben, nálunk nem került sor olyan fontos jogállami intézmények felállítására, mint például alkotmány- vagy közigazgatási bíróság. Ott ugyanis már 1869-ben létrehozták a Birodalmi Bíróságot, amelyhez bárki fordulhatott, ha az alkotmányban biztosított állampolgári jogait megsértették. 1876-ban pedig megalakították a Közigazgatási Törvényszéket, amelyhez minden természetes vagy jogi személy keresetet nyújthatott be, ha az állam vagy valamely önkormányzat részéről őt jogsértés érte.¹³

Magyarországon ugyan Deák 1869-ben javaslatot tett egy állambíróság felállítására, ami egyfajta alkotmánybíróságként működött volna, de ennek

¹⁰ „Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik.” *Uo.*, 492. p.

¹¹ *Uo.*, 493. p.

¹² *Uo.*, 493–494. p.

¹³ STIPIA István: A közigazgatási bíráskodás előzményei Magyarországon, In: MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról*, Logodi, Budapest, [2001] (Bibliotheca Iuridica Miscellanea 2.), 142. és 150. p.; PÓK Attila: *A haladás hítele. Progresszió, bűnbakok, összeesküvők a huszadik századi Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 41–42. p.

elfogadása a kormány ellenállása miatt nem sikerült. Ugyanis korlátozta volna az akkor meglehetősen ingatag lábakon álló kabinet működését az igazságszolgáltatás és a közigazgatás terén, a nemzetiségi törvénnyel kapcsolatos panaszok orvoslásáról nem is beszélve. Később ugyan a rendszer megszilárdult, de e hiány pótlására mégsem került sor.¹⁴ 1896-ban felállították ugyan a közigazgatási bíróságot, de ez sem hozott valódi megoldást. Ennek jogköre ugyanis nem terjedt ki például a nemzetiségi kérdés végrehajtását érintő esetekre vagy egyéb, politikai természetű ügyekre, mivel ezek már a rendszer politikai alapjait érintették volna, így a legfontosabb közigazgatási és politikai kérdésekben a kormány korábbi, lényegében korlátlan hatalma nem változott.¹⁵

Az oktatásügyben a szlovák érdekek érvényesítésére, vagyis a törvényben előírtak gyakorlati alkalmazására és iskolák alapítására két lehetőség volt. Az egyiket a nemzetiségi törvény biztosította társadalmi keretek jelentették, hiszen annak előírásai szerint az egyházak, egyesületek, testületek és magánszemélyek elvileg szabadon alapíthattak oktatási intézményeket, ráadásul maguk határozhatták meg annak tannyelvét, de itt is megvolt a kormányzati beavatkozás lehetősége. Az egyesületek működését ugyanis a belügyminiszternek kellett jóváhagynia. Az 1880–1890-es években pedig voltak példák arra, hogy a gimnáziumalapítási céllal létrehozott szlovák egyesületek működését nem engedélyezték.¹⁶

A másik lehetőséget az alkotmányos magyar politikai élet nyújtotta lehetőségek jelentették. Bár korábban a szlovák nemzeti mozgalom még az uralgóhoz eljuttatott beadványokkal próbálta meg elérni céljait, a kiegyezést követően már ők is parlamentáris úton próbálták meg érdekeiket érvényesíteni. A megváltozott körülmények közötti tennivalókat az egyik szlovák képviselő, Viliam Pauliny-Tóth úgy határozta meg *Bécs vagy Pest* című írásában, hogy a „kedvező politikai alkalmak bevárása nélkül, anélkül, hogy ellenfeleink igazságszeretetére számítanánk, anélkül, hogy akár Bécs felől, akár Pest felől érkező kegyes koncessziókban bíznánk: egész erőnkkel vessük magunkat az alkotmányos harc mezejére”.¹⁷

A szlovák érdekérvényesítésre politikai téren több lehetőség is volt. Az egyiket a parlamentbe bejutott szlovák nemzetiségű képviselők fellépése jelenthette, akik ott törvényjavaslatokat vagy -módosításokat kezdeményezhettek. A kiegyezést követő első évtizedben a szlovák nemzeti mozgalom képviselőinek azonban nem sikerült bejutniuk a parlamentbe. Ritka kivételt

¹⁴ SÁRLÓS Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 23–25. p.

¹⁵ *Uo.*, 173–179. p.

¹⁶ KEMÉNY: *i.m.*, II., 576–577. p.

¹⁷ Az írás a *Národné Noviny* 1871. szeptember 12-i számában jelent meg. Idézi KEMÉNY: *i.m.*, I., 276. p.

jelentett Viliam Pauliny-Tóth, aki egy bácskai választókerületben a balközép, vagy az új szlovák iskolához kötődő Jozef Zarzetzky és Jozef Kajuch, akik a Deák-párt színeiben szereztek mandátumot.¹⁸

A szlovákok számára a másik lehetőséget a különféle magyar politikai erőkkel alkotott szövetségek jelentették. Ezekben az esetekben a nemzetiségi törvényben foglaltak megvalósításának az ára szlovák részről az ország területi integritásának tiszteletben tartása és a kiegyezés rendszerének támogatása vagy épp támadása volt. Az első ilyen kísérletet az új szlovák iskola és a szélsőbal együttműködése jelentette. Ez utóbbi 1868. április 11-én megjelent programjában ugyanis sikra szállt a nemzetiségi kérdés „a szabadság és egyenlőség követelményei szerinti megoldása, az ország politikai és területi épségben tartása (integritása) mellett”. Ezt követően az új szlovák iskola képviselői többek között a Böszörményi László vezette *Magyar Újságban* is publikálni kezdtek, ám a szerkesztő halála után a lap a Madarász-Irányi-féle csoport kezébe került, amely 1869-ben véget vetett ennek a kísérletnek.¹⁹

Ezek mellett természetesen a legilletékesebbet, a magyar kormányt is megkeresték petícióikkal, aminek a szlovák történelemben komoly, az 1840-es évekre visszanyúló hagyományai voltak. 1869. február 28-án egy Jozef Zarzetzky vezette küldöttség ment Andrássy Gyula miniszterelnökhöz audienciára, hogy szlovák tannyelvű reálgimnáziumok felállítását kérje tőle. 1869. július 22-én pedig Ján Bobula nyújtott át Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy 70 ezer aláírást tartalmazó petíciót, melyben öt, tisztán szlovák és hat vegyes tannyelvű gimnázium felállítását kérték. Egyik beadványnak sem lett eredménye.²⁰

Ugyanakkor a kormánnyal szembeni szlovák elvárások nem voltak légből kapottak, hiszen kortársak is felismerték, hogy „Magyarországon vagy a Lajtán túl a miniszter kényétől-kedvétől függ” mindez.²¹ Ráadásul a Deák-párt bomlása miatt Lónyay 1872 folyamán többször is folytatott tárgyalásokat a különféle nemzetiségekkel (például: szerbekkel, románokkal, horvátokkal) annak érdekében, hogy azok inkább vele, ne pedig az ellenzékkel működjenek együtt, bár tartós együttműködés nem jött létre közöttük.²² A kormány és az egyes nemzetiségek szövetsége belpolitikai téren nagyon komoly jelen-

¹⁸ GOMBALA, Eduard: *Viliam Pauliny-Tóth. Život a dielo*, Matica slovenská, Martin, 1976 (Biographica - Monografie. 6.), 120. p.

¹⁹ KEMÉNY: *i.m.*, I., 82. p.; KOSTICKÝ, Bohuš: *Nová slovenská škola. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*, SAV, Bratislava, 1959 (Publikácie Slovenskej Historikej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied 2.), 42–45. és 76–77. p.

²⁰ KOSTICKÝ: *i.m.*, 80–83. p.; *Értesítés az „új tót iskola” 1872. évi október 23-án Pesten tartott értekezletéről*, Minerva, [Pest], 1872, 9. p.

²¹ *Slovenské noviny*, 1872/171, 2–3. p.

²² KEMÉNY: *i.m.*, I., 295–304. p.

tősséggel bírt volna, elsősorban a kiegyezés rendszerének fenntartása szempontjából. A politikai berendezkedés ugyanis rendkívül népszerűtlen volt a korabeli közvélemény szemében, így a magyar területeken rendszeresen a függetlenségi ellenzék győzött. A kormánypártnak a parlamenti többséghez szükséges mandátumokat a nemzetiségi területeken kellett megszereznie, így a nem magyar népek támogatása élet-halál kérdése volt az akkor már bomlóban lévő Deák-párt és az éppen konszolidálódó dualista rendszer számára.²³

A dolog jelentőségét jól mutatja a lipői főispán, Szentiványi Márton levele, aki az 1872. évi választások alkalmával azt írta, hogy Peter Matuška és Jozef Kajuch megválasztásával két mérsékelt nemzetiségi képviselőt nyertek a kormánypárt számára, akik révén ki lehetne fogni a szelet a radikálisok vitorlájából.²⁴

Az iskolaállítási akció (1872. október – 1873. február)

Az 1872-es iskolaállítási akció négy részre bontható. Október elején Jozef Kajuch állami szlovák gimnáziumok létesítését kezdeményezte, majd megalakult a felső-magyarországi képviselők szövetsége a kormánypárton belül. Október végén megalakult a Kiegyezés Pártja, amely a nemzetiségi törvény realizálásáért cserébe a kiegyezés rendszerének támogatását ígérte. Ezt követően rövidesen megrendült Lónyay Menyhért miniszterelnök pozíciója, aki december elején lemondásra is kényszerült. A nagypolitikai változások pedig maguk alá temették mindkét kezdeményezést, így a felső-magyarországi képviselők második konferenciája decemberben kudarcba fulladt. Az akció záróakkordját Kajuch februári kísérlete jelentette, amikor újra előállt októberi javaslatával, de képviselőtársai szembefordultak vele.

A regionális szövetség megalakulása (1872. október eleje)

Az akció kezdetei 1872 szeptemberéig nyúlnak vissza. A képviselőház megalakulását követően az új szlovák iskolához kötődő egyik parlamenti képviselő, Jozef Kajuch látogatást tett Tóth belügyminiszternél, és ennek során szóba hozta a részükről felmerülő kívánságokat is. A miniszter erre azt válaszolta, hogy egy ilyen találkozó ehhez nem elég, és ezt a többi, a térségből származó képviselővel is meg kell vitatni, addig pedig Kajuch egyeztessen velük.²⁵

²³ GERŐ András: *Az elsőpró kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarorszáján*, Gondolat, Budapest, 1988, 18–29. és 55–68. p.

²⁴ KOSTICKÝ: *i.m.*, 115–116. p.

²⁵ *Reform*, 1872/260., 3. p.

A képviselő legközelebb 1872. október 6-án, a Deák-párt klubülésén hozta újra szóba a kérdést.²⁶ Jelezte, hogy interpellációt akar intézni a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a felföldi szlovák iskolák ügyében, mire Tóth belügyminiszter arra kérte a képviselőt, hogy ismertesse velük a felszólalás tervezetét.²⁷ Kajuch ezt meg is tette, és a nemzetiségi törvény szellemében középiskolákat kért a régió számára, a térség érdekében pedig közös fellépést is javasolt. Indítványa ellen többen is felszóltak, leginkább a felső-magyarországi megyékben mandátumot szerzett képviselők, mint például Bánó József, aki azzal érvelt, hogy a szlovák nép nem kíván efféle intézményeket. Kajuch javaslatát mindössze egy képviselő, Pólya József támogatta, de ő is csak a közös fellépés ügyét. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig válaszul felsorolta azokat az iskolákat, ahol szlovák nyelvű képzés is folyik, és arra hivatkozott, hogy a törvény csak az iskolaállítás tényét írja elő, nem pedig a végrehajtás helyét és idejét. Bár Kajuch beszéde először komoly indulatokat váltott ki, javaslatait végül mégis elfogadták, mivel Deák Ferenc és több magyar képviselő, így Trefort is az ügy mellé állt.²⁸

Október 10-én a Deák-párt klubjában ismét napirendre került ez a kérdés, de ekkor már az összes felső-magyarországi képviselő támogatta Kajuchot a regionális szövetség megalakításában és a szlovákok ügyének felvállalásában. Ennek jogosságát többen is elismerték (például Tadeáš Prilesky, Csáky Teodor, Pólya József, Havas Sándor, Lukács Béla), az ügyek intézésére pedig egy 12 főből álló bizottságot választottak.²⁹

Mivel ezek az események a kormányzó Deák-párt klubhelyiségében, nem pedig a parlament plénuma előtt zajlottak, a kormánypárti és az ellenzéki reakciók a sajtón keresztül láttak napvilágot hosszabb-rövidebb beszámolóik és publicisztikák formájában. Természetesen minderről a legrészletesebben a *Slovenské noviny* számolt be, de kisebb-nagyobb teret szentelt neki a kormánypárti *Pesti Napló* vagy a balközép lapja, az *Ellenőr* is. A Rákosi Jenő szerkesztette *Reform* a Lónyay Menyért miniszterelnök köré csoportosuló képviselők és értelmiségiek sajtóorgánuma volt. A lapban megjelenő egyes, ezzel kapcsolatos írások hangneme ugyanakkor mégis keményebb volt egyik-másik ellenzéki orgánumnál, különösen Lónyay lemondását követően. Ott volt ugyanis a szerzők között Grünwald Béla, kinek a szlovák- és a nemzetiségi kérdésről alkotott álláspontja markánsan eltért a kormánypárti

²⁶ A lap először, kellő információ híján, csak egy rövid beszámolót közölt Kajuch akciójáról, a részletes híradásra csak a két nappal később megjelenő számban került sor. L.: *Slovenské noviny*, 1872/164, 1. p.

²⁷ A balközép lapja, az *Ellenőr* szerint Kajuch ezt a fellépést egyeztetette Szentiványi Adolf országgyűlési képviselővel is: *Ellenőr*, 1872/248., 2. p.

²⁸ *Slovenské noviny*, 1872/164, 1. p.

²⁹ *Slovenské noviny*, 1872/167, 1. p.

többség nézeteitől, különvéleményének pedig a lapban rendszeresen hangot is adott.³⁰

A *Pesti Napló* mind Kajuch kezdeményezéséről, mind pedig a regionális szövetség megalakulásáról beszámolt. Ugyanakkor ezt a súlyának megfelelően kezelte, vagyis csak a rövidhírek között említette meg ezt az eseményt, minden különösebb megjegyzés vagy értékelés nélkül.³¹

Az *Ellenőr* is több alkalommal foglalkozott a kérdéssel. Először október 11-én, a harmadik oldalon található a rövidhírek között volt egy beszámoló arról, hogy a felvidéki képviselők regionális szövetségbe tömörültek, és időről időre találkozni fognak. Hasonló jelentőséget tulajdonított a lap annak is, hogy Kajuch újra betervezte javaslatát egy szlovák tannyelvű gimnázium felállításáról, de az erről való döntést későbbre halasztották.³²

A Kiegyezés Pártjának megalakulása (1872. október vége)

Az új szlovák iskola október végén konferenciát rendezett, amelyre a regionális szövetségben lévő képviselőket is meghívták. Az irányzat álláspontját jól tükrözte az az írás, amely két nappal a rendezvény előtt jelent meg a *Slovenské noviny*ben *Konferencia előtt* címmel. Ebben meghirdették az „elégedett nemzetek” álláspontját, vagyis a haza és a nemzetiség érdekeinek egyszerre történő kielégítését a nemzetiségi törvény szellemében. Cserébe megígérték, hogy amíg a kívánásaik nem teljesülnek, tartózkodni fognak a kiegyezés rendszerének támadásától.³³

Az új szlovák iskola 1872. október 23-án, Pesten tartotta konferenciáját, melyen négy, a térségből származó képviselő is részt vett (Prilesky, Kajuch, Halassi és Matuska).

A programbeszédet Ján Bobula tartotta, aki pártja nevében támogatást ígért a kormány számára, ha az teljesíti a nemzetiségi törvényen alapuló kívánásaikat. Eszerint a szlovák művelődési intézmények, elsősorban a Matica slovenská segítyezését kérték, akár annak átszervezése mellett is. Bobula azt is felvetette, hogy akár a magyar értelmiség is létrehozhatna egy másik, az állam által is támogatott szlovák közművelődési szervezetet, mivel „a tót népnek közönyös, akármely kézből kapja a művelődést”. A nemzetiségi törvény 27. §-a értelmében szlovákok alkalmazását kérte magasabb állami hivatalokban vagy legalább szlovákbarát tisztviselőket. A nemzetiségi törvény 17. §-a értelmében pedig „legalább két állami reálgymnázium állíttassék”, ahol a magyar kötelező tárgy lenne, a felsőbb osztályokban pedig vegyes lenne a tannyelv, a tanárok pedig szlovákbarátok lennének.³⁴

³⁰ KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*, Sajtóház, [Budapest], 2000, 129–133. p.

³¹ *Pesti Napló*, 1872/231., 1. p.

³² *Ellenőr*, 1872/236., 3. p.

³³ *Slovenské noviny*, 1872/172, 1. p.

³⁴ *Értesítés...*, 7–8. p.

Két képviselő, Prilesky és Kajuch szintén felszólaltak, támogatást ígérve a számukra, az utóbbi pedig vállalta a közvetítő szerepét is a kormány felé.³⁵

A konferencián az új szlovák iskola részéről egy komoly, nagy horderejű döntés is született. Kiegyezés Pártja néven egy új, 67-es alapon álló politikai formációt hoztak létre, amelynek elnöke egy katolikus pap, Šimon Klempa lett.³⁶ Ezt követően úgy határoztak, hogy amíg kívánságaik nem lesznek teljesítve, addig „a kiegyezés elleni akárminő támadásoktól tartózkodni fognak”.³⁷ A vezetőség röviddel ezt követően tisztelgő látogatást tett a miniszterelnöknél, több kormánytagnál, valamint Deáknál.³⁸

A Kiegyezés Pártjának megalakulása pártpolitikai jelentőségénél fogva jóval komolyabb reakciókat váltott ki a magyar politikai életben, mint a regionális szövetség létrejötte. A *Pesti Napló* híradása például arról tudósított, hogy az új szervezet a kiegyezés mellé állt, mert magyar részről nem akarják korlátozni a szlovákokat a közművelődés és a nyelvhasználat terén.³⁹

Az *Ellenőr* beszámolójában hírt adott a szervezet megalakulásáról és céljairól, és azt „valami tót párt”-ként emlegette. Ennek okát abban jelölte meg, hogy szlovák részről hozzá akarnak járulni „a haza nyugalmanak és békés fejlődésének biztosításához”, illetve a kiegyezés „megszilárdításához”. A tárgyyszerű beszámoló egy csípős, publicisztikába való értékeléssel fejeződött be, „Paprika Jancsi komédiá”-nak titulálva azt, hogy tót párt és nemzet „a kiegyezést utólagosan elismerni méltóztatik”.⁴⁰

A lap október 27-én már vezércikket szentelt ennek a kérdésnek, de a gunyoros hangnem továbbra sem változott. Bár tárgyilagosan beszámolt Prileszky beszédéről, a maximális szlovák igényeket az iskolaállításra korlátozta, attól pedig óvott, „hogy aztán a »tót lakosság« helyett a »tót nemzet« nevében hozzanak egy bombasztikus határozatot”, mint legutóbb.⁴¹

Az október 30-án megjelenő újabb írásban megismételődött az a kérdés, hogy a kezdeményezés valóban komoly figyelmet érdemel-e, és „van-e annak valami jelentősége, hogy harmincz ember minden mandátum nélkül összejön és ünnepélyes jóváhagyását adja az 1867-es kiegyezéshez”. A határozatot a szerző „üres bombasthoz” hasonlította, mert álláspontja szerint „mi az értekező urakban csak egyszerű honpolgárokat látunk, akik privát véleményük-

³⁵ *Uo.*, 9–14. p.

³⁶ A konferencián tartott beszédében Kajuch elmondta, hogy a miniszterelnök, a belügyminiszter és maga Deák is egyetértett abban, hogy szükség van egy mérsékelt szlovák pártra. *Uo.*, 9. p.

³⁷ *Értesítés...*, 35–36. p.

³⁸ *Slovenské noviny*, 1872/176, 3. p.

³⁹ *Pesti Napló*, 1872/247., 2. p.

⁴⁰ *Ellenőr*, 1872/248., 2. p.

⁴¹ *Ellenőr*, 1872/250., 1. p.

nek adnak kifejezést”, Bobula és Zarzetzky pedig „myticus képviselői annak a tót nemzetnek, mely ma nem létezik”.

A maró gúny valódi oka a politikai ellentétben túl abban keresendő, hogy a szlovákok döntése miatt a lap részéről a magyar állameszmét látták veszélyben. A szerző álláspontja szerint „Magyarország államjoga nem eshetik semmi különleges nemzetiségi szempont alá”, az ország közjogi helyzete pedig „oly tisztán országos érdek, melyre nézve elághazhatnak a hazafiak meggyőződésai, hanem ezért mint nemzetiségi érdek sosem szerepelhet”. A kiegyezés nemzetiségi szempontok alapján történő támogatása vagy ellenzése pedig „egyenes negatívja a magyar állampolgár közös fogalmának”, ami „bűnös pártönzés” és „rövidlátás” a Deák-párt részéről. Eközben bírálták a Lónyay-kormányt is, hogy a „67-es kiegyezés elismeréséért minden nemzetiséggel speciális alkut kötne”, ami nem egyéb, mint a „nemzetiségi agitatorok állambontó politikájának egy más és veszélyesebb kiadása”.⁴²

Az *Ellenőr* írására a *Pesti Napló* egy terjedelmes publicisztikával válaszolt az új formáció és a kormány védelmében. A lap szerint ha ez a harminc ember csak önmagát képviseli és nem áll mögötte a teljes szlovák értelmiség, akkor minek ez a dühödött hang, „hogya a szóba kerülő értekezlet horderejét kibebbítse. Minek az a mérges hang, a megsértett pártérdek e dölyföt negélyező kifakadása”? Bár a szlovákok fellépését ők is politikai demonstrációnak tartották, véleményük szerint a konferencia szereplői „önálló ítéletű politikai egyéniségek, kiknek mindegyiknek intelligenciája, állása vagy politikai múltja folytán kisebb-nagyobb befolyással bír a tót nemzetiségre”, az ellenzék elkeseredésének okát pedig abban látta, hogy a nemzetiségek sorra pártolnak el tőle. A lap egyértelműen leszögezte, hogy a kormány nem fog engedni az ország területi egységéből, és az alkuban „bizonyos culturalis igények teljesítéséről eshetett csak szó. De hát olyan dolog ez, amiért félre kell verni a vészharangot”? A lap arra a vádra is gúnyosan reagált, hogy az új párt a kiegyezést nemzetiségi alapon támogatja, mivel korábban az ellenzék éppen ilyen módon működött együtt a nem magyar népekkel. Ugyanakkor bízott a nemzetiségek józan belátásában, akik maguk is tudják, hogy „kívánságaik csak az állam consolidatioja mellett” teljesíthetők, egy „szétzilált Magyarország a nemzetiségeknek nem nyújthat semmi reményt”.⁴³

A *Reform* a *Pesti Napló*hoz hasonlóan pozitívan értékelt a Kiegyezés Pártjának megalakulását. A lap szerint egy „nagy horderejű és örvendetes lépés történt a »nemzetiségi kérdés«-nek nevezett ügyben”. Ennek komoly belpolitikai jelentőséget tulajdonított, mivel a szerbekkel és a románokkal akkor folytak tárgyalások, s véleménye szerint ez a megállapodás a megegyezésre hajlamos erőket fogja majd erősíteni. A cikk szerzője ugyan maga is elismerte

⁴² *Uo.*

⁴³ *Pesti Napló*, 1872/252., 1. p.

a rendszer hiányosságait (például regionális politika, népoktatás, közigazgatás), de a jogos igények kielégítését csak „a jelen alkotmány alapján állva” tudta elképzelni.⁴⁴

A lap álláspontja három nappal később 180 fokos fordulatot vett, amikor egy névtelen, vidéki szerzőtől egy újabb írás jelent meg ugyanerről a témáról. A szerkesztő ezt azzal indokolta, hogy a vidékiek jobban ismerik a helyi körülményeket, mint a fővárosiak. Az írás szerzője Grünwald Béla, Zólyom megye alispánja volt, aki élesen ellenezte a nemzetiségi törvény létét. Grünwaldot a *Slovenské noviny* alapján lehet azonosítani, mivel a lap egyik válaszul közölt írásában őt szerzőként név szerint említették.⁴⁵ A *Reformban* pedig ott szerepelt az a közlemény, hogy rövidesen egy cikksorozatot fognak közölni *Felső-magyarországi levelek* címmel, amely egyértelműen Grünwaldhoz köthető.

A szerző úgy értékelte a Kiegyezés Pártjának megalakulását, hogy annak tagjai jóllehet jelentéktelen, befolyás nélküli emberek, mégis veszélyt jelentenek az ország számára. A kockázatot abban látta, hogy „azon ürügy alatt, hogy ők elismerik a közjogi alapot, a Deák-párt kebeléből izgatnak a magyar állam ellen”. Céljuk olyan engedmények kicsalása a szlovákok számára, melyek „több kárt okoznak a magyar államnak, mint azon néhány képviselő szavazata a közjogi alapnak használhat”. Grünwald a megoldást ezen emberek pártból való kizárásában és a tagság felvilágosításában látta.⁴⁶

A szerző további írásaiban is kritizálta a Deák-pártot. Álláspontja szerint „a törvény hozásban nem az absztrakt liberalizmus elvei képezik a dolgok mértékét, hanem a magyar állam konszolidációja a magyar elem biztosítása és fejlesztése alapján”. Ráadásul a kormánypárt a nemzetiségek erejének túlértékelése miatt egyszerűen túllicitálta őket.⁴⁷ Egy másik írásában mindezt arra vezette vissza, hogy a pártnak nincs nemzetiségi programja, és híján van a kérdésben kellően járatos embereknek.⁴⁸ Grünwald a Kajuch-féle akciót is élesen elítélte. A gimnáziumok szerepét ugyanis abban látta, hogy azok elősegítsék az értelmiségi pályára készülő nemzetiségi származású diákok asszimilációját. Álláspontja szerint emiatt szlovák tannyelvű középiskolákat „nem tűrheti a kormány sem a közművelődés, sem a magyar állam érdeke szempontjából”.⁴⁹

⁴⁴ *Reform*, 1872/297., 1. p.

⁴⁵ *Slovenské noviny*, 1872/180, 2. p.

⁴⁶ *Reform*, 1872/300., 1–2. p.

⁴⁷ *Reform*, 1872/312., 1–2. p.

⁴⁸ *Reform*, 1872/313., 1–2. p.

⁴⁹ *Reform*, 1872/316., 2. p.

Az akció meghiúsulása

November a frissen alakult párt számára a remény korszaka volt, amit lapja vezércikkei jól tükröznek. Ráadásul Deák még ekkor is szót emelt a nemzetiségi törvény betartásáért, mint például november 10-i felszólalásában, amikor elutasította, hogy Pest városában a hivatali nyelv kizárólag a magyar legyen.⁵⁰ Lónyay Menyhért miniszterelnök helyzete viszont megrendült, december elején pedig le is kellett mondania.

A felső-magyarországi küldöttek második konferenciájára december 10-én került sor. Bár ezt a párt részéről nagy reményekkel várták, a rendezvény tökéletes kudarcot jelentett a számukra. Már az is jelzésértékű volt, hogy a képviselők közül mindössze heten mentek el a rendezvényre, ott pedig lényegi döntések nem születtek. Szóba került ugyan, hogy a szervezet érdekeltségébe tartozó Minerva kiadót részvényvásárlással segítsék, de az indítványt nem fogadták el. Döntés született egy szlovák nyelvű folyóirat alapításáról is, szerkesztőként Grünwald Béla neve került szóba. Elutasították a Matica slovenská anyagi támogatását is arra való hivatkozással, hogy az egy politikai szervezet, ez az érv pedig megint csak Grünwald Béla álláspontját tükrözte.⁵¹ A lap úgy értékelte a rendezvényt, hogy az volt a felső-magyarországi képviselők utolsó ilyen konferenciája. Az ott megjelentek ugyanis nem akartak tudni a korábbi megállapodásról, legfőképpen nem a szlovák tan nyelvű gimnáziumok létesítéséről.⁵²

A párt választmánya december 18-án rendezett ülésén még reménykedett az októberi határozatok megvalósításában, ezért felkínálta a képviselőknek, hogy közvetít a szlovák társadalom felé.⁵³ A kudarcot januárban konstataálta, miszerint a szövetség „eltűnt, mint egy szappanbuborék”. A lap a kudarcot a Deák–Lónyay ellentétre, valamint a *Reform* támadásaira vezette vissza, melynek hatására többen is a volt miniszterelnök frakciójához csatlakoztak.⁵⁴ A *Slovenské noviny* a megoldást abban látta, hogy Lónyayékkal szemben Deák híveire kell támaszkodni ebben a kérdésben.⁵⁵

Az utóvédharcok (1873. február)

Decemberben, a szintén ellenzéki *Honban* Moldován Gergely tollából egy cikk jelent meg a román iskolaügyi követelésekről. Bár ez nem kapcsolódott szorosán a szlovák kezdeményezéshez, az írásban felvetett gondolat jelzésértékű volt arra nézve is. A szerző szerint ugyanis „Magyarország magyar

⁵⁰ *Slovenské noviny*, 1872/185, 1. p.

⁵¹ *Slovenské noviny*, 1872/201, 1. p.

⁵² *Slovenské noviny*, 1872/202, 1–2. p.

⁵³ *Slovenské noviny*, 1872/209, 1. p.

⁵⁴ A Lónyay–Deák ellentétet a lap már december elején is bemutatta: *Slovenské noviny*, 1872/197, 1. p.

⁵⁵ *Slovenské noviny*, 1873/9, 1. p.

állam, mely csak is egy nyelvet ismerhet el uralkodónak, a magyart; felejt-sük el azt, hogy a törvényhozó testület, a kormány nem magyar iskolákat, gymnásiumokat, egyetemeket állít fel, hanem államiakat, melyekben a tan-nyelv csakis a magyar lehet”.⁵⁶

Február elején Kajuch még egy kétrészes cikksorozatot közölt a *Pesti Nap-lóban* A panszlávokról címmel, amelyben igyekezett különbséget tenni a haza-fiasan gondolkodók és az állambomlasztó agitátorok között. Ez egyrészt vá-laszt jelentett Grünwald írásaira, másrészt a saját akcióját is ismertetni akarta pártjával. Álláspontja szerint lehetővé kell tenni a nemzetiségek „culturális és gazdasági fejlődését és nyelvük használatát a közéletben azon mértékben, míg át nem lépi a saját házi vagy a törvény által biztosított személyi szabad-ság határait. Hasonlóan az állam se követeljen többet annál, a mi az állam eszméjére s ennek practicus, mindnyájunknak közös életére vonatkozik.”⁵⁷

A szerző a nyelvben fegyvert látott, ezért nem értette, hogy a kormány „miért hagyná azt csupán a haza állítólagos ellenségeinek kezében, miért nem tenné lehetővé annak bírását azoknak is, kik az állam vagy ennek köz-vetlen felügyelete alatt álló tanodákban nyerik nevelésüket?”⁵⁸

Kajuch válaszolt Grünwald vádjaira is, miszerint a térségben valódi pán-szlávizmus nincs, aki pedig mást mond, az rosszul tájékozott vagy egyszerű-en csak fontoskodik. A grünwaldi politika pedig csak olaj a tűzre, ahelyett, hogy az ellentéteknek „célszerű és igazságos intézkedések által élet” venné, nehogy a most még békés nemzeti mozgalom később elfajuljon.⁵⁹

Ezt a kérdést a Deák klub 1873. február 7-i ülésén vetette fel újra Kajuch. Trefort erre válaszul felsorolta a szlovák oktatási nyelvet is használó gim-náziumokat, a többiek pedig nem szólaltak fel képviselőtársuk indítványa mellett. Ezt követően Tisza István második miniszterelnökségéig nem volt több ilyen magyar kezdeményezés. Bár Kajuch még ezután is javasolta egy vegyes tannyelvű gimnázium felállítását, de ezt, az államháztartás nehézsé-geire hivatkozva, vissza is vonta.⁶⁰ A *Slovenské noviny* szerint a képviselő a visszalépését ideiglenesnek tartotta, és a javaslatát újra be akarta terjeszteni, ha majd a középiskolákról szóló törvény el lesz fogadva, a képviselők pedig találhatnak egy gimnáziumnak alkalmas helyet.⁶¹

A téli hónapokban történtek és a regionális szövetségből való kihátrálás nem volt véletlen. Deák egészségi állapota 1872 nyaratól folyamatosan rom-lott, így egyre inkább visszahúzódott a közszerepléstől. A bomlásban lévő kormánypárton belül pedig számos frakció létezett, és a közös nevezőt nem a

⁵⁶ *Hon*, 1872/235., 11. p.

⁵⁷ *Pesti Napló*, 1873/29., 1-2. p.

⁵⁸ *Pesti Napló*, 1873/31., 1-2. p.

⁵⁹ *Uo.*

⁶⁰ *Pesti Napló*, 1873/29., 2. p.

⁶¹ *Slovenské noviny*, 1872/220, 3. p.

liberális elvek, hanem a kiegyezés rendszerének elfogadása jelentette. Ebben a bizonytalan politikai helyzetben Lónyay támogatása, aki vacsorapárt néven egy saját, mintegy negyven fős frakciót hozott létre, nélkülözhetetlen volt.⁶² Ráadásul Deák már korábban is többször szembekerült vele, megbuktatásához pedig hozzájárult vagy legalábbis beleegyezett abba.⁶³ 1872–73 fordulóján a kormányalakítás és a dualista rendszer fenntartása sokkal fontosabb volt a kormánypárt vezetősége számára, mint a szlovák gimnáziumok ügye. Emiatt a felső-magyarországi képviselők Deák és a kormánytagok támogatása nélkül ugyanúgy szembefordultak Kajuchhal, mint október 6-án. Mindez oda vezetett, hogy a Kiegyezés Pártját és a nemzetiségi törvényen alapuló szlovák kéréseket ad acta tették, holott a nem magyar népek mérsékelt erőivel való együttműködés és a nemzetiségi igényeket részben kielégítő regionális és iskolapolitika több szempontból is új perspektívát nyújthatott volna a hazai dualista rendszer számára.

⁶² DEÁK Ágnes: „Ő csak Deák és nem Deákpárti”. Deák és pártja 1869 után, In: MOLNÁR András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége, 1833–1873*, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2004 (Zalai gyűjtemény 59.), 261–321. p., 272–276. p.

⁶³ *Uo.*, 305–306. p.